

Filosofická antropologie

Tradiční definice: nauka o **podstatě, přirozenosti člověka** (anthropos = řec. člověk)

➔ hlavní otázka: **co je člověk?**

Vztah fil. antropologie a věd:

- FA má **celostní** pohled (narozdíl od věd)
- **syntetizuje** (shrnuje) poznatky dalších věd (neurologie, psychologie, sociologie, sociobiologie, historie, jazykověda, etnologie...)
- plus: spadají do ní otázky o člověku, které nelze řešit čistě empiricky – tj. na základě pozorování (např. má člověk duši?)
- FA se zabývá těmi **nejobecnějšími** otázkami o člověku a nejobecnějším popisem člověka

Vývoj a rozsah

- filozofická antropologie v nejširším pojetí prakticky u každého myslitele, (Scheler: filozofie je antropologií, Kant: fil. otázky lze shrnout otázkou „Co je člověk?“)
- 20. století:
  - Max Scheler - založení moderní FA; program hledání antropologických konstant (co člověka odlišuje od ostatních živočichů)
  - navazují Arnold Gehlen, Helmuth Plessner
  - 70. léta: ústup od hledání podstaty člověka, vliv kulturní antropologie
  - pozornost se obrací k dějinnosti člověka a zkušenosti člověka se světem

Co je člověk?

Co se tou otázkou vlastně přesně myslí? Může mít více významů:

- jaká je definice člověka?
- jaká je přirozenost člověka (moderní varianta: co má člověk dáno geneticky a co učením; co je kulturně podmíněné a co mají všechny kultury společné?)
- jaká je podstata člověka? (bez jakých vlastností už člověk přestává být člověkem?)
- chceme jen popsat člověka (uvést důležité vlastnosti)

1. Definice člověka

- jak se dělá klasická aristotelská def.
- nadřazený pojem: živočich
- odlišující pojem (od ostatních živočichů)

Odlišující pojmy:

- **rozum: člověk = rozumný živočich**, lat. animal rationale
  - = klasická tradiční definice člověka
  - jde ji zpochybnit?, jak se zpochybňují definice?
    - je (každý) člověk živočich?
      - považujeme člověka za živočicha? v biologii ano, v právu ne
      - to ukazuje na konvenčnost definice
    - je (každý) člověk rozumný?
    - je ještě nějaký jiný živočich rozumný?
      - Wolfgang Kohler s šimpanzi od 1913 na Kanárských ostrovech
        - 1917: kniha *Mentality of Apes (Mentalita lidoopů)*
        - popsat pokusy:
          - podávali si banány pomocí sestavování krabic a tyčí
          - závěr: mají nejen učení, ale i vhled, účelnost, usuzování
      - inteligentní chování pozorováno i u kytovců, krkavcovitých
        - můžeš si najít příklady

- jiný odlišující pojem kromě rozumu?
- **sebevědomí**, ale:
  - zrcadlové testy, šimpanzi se poznají na fotce,
  - šimpanz používal slovo „já“ ve znakové řeči
- **vůle**
- **vědomí** (Descartes: zvířata jsou stroje, nemají vědomí)
- **jazyk** (ale: včely, delfíni, šimpanzi se znakovou řečí)
- **otevřenost světu**, nehotovost, zranitelnost, flexibilita, potřeba učení
  - Herder: člověk je první propuštěnec přírody
  - Freud: člověk je Bůh z berliček
- **kultura**: člověk vytváří civilizaci, nástroje, budovy, vědu, umění
  - ale co např. společenský hmyz
- **dějinnost** (člověk vytváří dějiny)
- **duše**:
  - co je duše? Možnosti:
    - souhrn psychologických vlastností daného člověka
    - to v člověku, co není materiální
    - část člověka přežívající smrt
  - má člověk duši?
  - zvířata duši nemají?

Definice ukázáním: lidé, to jsme prostě my

- musíme doplnit: .. a všichni, kteří jsou stejní jako my
- nejednoznačnost v dějinách myšlení: koho všechno počítáme do „my“?
  - o v prehistorickém myšlení nejasné odlišení od zvířat
  - o ve starověku barbaři nejsou pojímáni jako lidé

Biologická definice

- člověk je určitý rod či druh: homo (nebo jen homo sapiens?)
  - homo=člověk (česká wiki), tedy člověk je i např. homo habilis
  - člověk=human=homo sapiens (anglická wiki)
- jak se v biologii odlišují, definují druhy?
  - schopnost mít plodné potomky
  - proto patří různé rasy do stejného druhu

Jde v definici jen o konvenci? (Jak si to stanovíme, tak to bude?)

- konvence často nejasné, lidé se na nich nemusí shodnout
- definice může být dokonce v rámci debaty pokaždé stanovena jinak
- relativismus, vše se rozplývá v jazyku?

Je člověk „otázka míry, nebo předělu?“

- člověk a evoluce: kdy přesně v evoluci vznikl člověk?
- ontogeneze: kdy přesně vzniká člověk? spojením vajíčka a spermie? postupně?
- paradox hromady: přidáváme-li kamínky, kdy vznikne hromada?
- jak se nejasnému předělu vyhnout?
  - náboženství:
    - kreacionismus (evoluce je omyl, člověk byl stvořen najednou)
    - obdaření duší (Bůh v určitém okamžiku obdařuje tělo duší)

2. Jaká je přirozenost člověka? Co má člověk od přírody? (příroda a přirozenost téměř stejné pojmy, původně a antice nerozlišené)

Novověká formulace otázky, co převládá:

- vrozené x získané
- racionalismus s vrozenými idejemi x empirismus (tabula rasa, John Locke)

Podobná moderní verze otázky

- dědičnost x prostředí
- nature x nurture (příroda x výchova)

Dnešní převládající názor: otázka špatně položená, zásadní vliv má oboje

John Locke: Nic nemůže být v rozumu, co tam předtím nepřišlo skrz smysly

reakce Leibnize: Ano, vyjma rozumu samotného.

→

Člověk má od přirozenosti (geneticky) dánu schopnost myslet, ale co si bude myslet, je zásadně ovlivněno učením (prostředím), je získané.

Stejně tak je geneticky dána funkce jednotlivých orgánů, existence základních psychologických potřeb atd.

K této otázce se ve 20. století vyjadřovala sociobiologie – přístup vysvětlující obecné vzorce lidského chování jako výsledek evoluce: chováme se tak a tak, protože to bylo evolučně výhodné. Tímto způsobem vysvětlována například morálka, altruismus, spolupráce, pomoc příbuzným aj.

3. Jaká je podstata člověka?

Aristoteles: podstatou každého člověka je jeho duše, tj. oživující princip těla

křesťanští filozofové: podstatou člověka je jednota duše a těla

Descartes: podstatou člověka je jeho myslící Já

4. Jaké jsou další důležité vlastnosti člověka?

Dva přístupy k otázce

- objektivní: popis zevnějšku, umístění člověka do kontextu ostatní skutečnosti, využití poznatků věd
- subjektivní: co je člověk z pohledu sebe samého, vlastní zkušenosti, co jsem? – fenomenologický, introspektivní přístup (introspekce = pozorování prožitků mé vlastní mysli)

Filozofická antropologie jako samostatná disciplína: Scheler, Gehlen, Plessner

Max Scheler

1879-1928

Filozof, sociolog, psycholog

1. období:

- věnuje se sociologii a psychologii
- dílo: *Podstata a formy sympatie, Problém sociologie vědění*

2. období

- přesvědčený **křesťan** a teista
- rozvíjí **axiologii** (teorii hodnot) na základě **fenomenologie** ---
- hodnoty jsou absolutní, neměnné podstaty, vystupuje proti relativismu
- dílo: *Převrat hodnot, Co je v člověku věčné*

3. období

- po 1. světové válce
- příklon k panteismu

- pracuje na **filozofické antropologii**
- dílo: *K ideji člověka, Věčný člověk, Postavení člověka v kosmu(1928)*

Postavení člověka v kosmu

Představa o člověku je nejednotná – 3 různé ideje

- **teologická antropologie:** křesťanské pojetí člověka
- **filozofická antropologie:** řecké pojetí člověka jako rozumové bytosti schopné poznávat svět
- **přírodovědecká antropologie:** člověk jako výsledek evoluce

Všechna tato pojetí se navíc podle Schelera rozpadají --- potřeba nové systematické antropologie

Dva pojmy člověka

- v přírodovědném řádu, primát rodu Homo
- pojem podstaty člověka - v čem je zcela odlišný od zvířat: jeho zvláštní místo

Rozdíly mezi živočichy nejen ve vnější, ale i vnitřní stránce – psychické prožívání, bytí pro sebe, vnitřní bytí
Stupně psychického:

- neuvědomělé pocitové puzení (už u rostlin)
- instinkt (vrozený mechanismus)
- asociativní myšlení (podmíněný reflex)
- praktické myšlení: schopnost volby, jednání podle určitého elementárního plánu a pochopení (jen u nejvyšších druhů)
- výlučné vlastnosti člověka
  - **duch:**
    - rozum, myšlení v idejích
    - schopnost zpředměťování
    - schopnost nazírání podstat, ideace, stanovení čistých pojmů základní funkce ducha
    - láska, добрota, úcta atp.
    - svobodné rozhodování
    - otevřenost světu
    - povznesení nad vlastní jsoucnost, ironie, humor
    - duchovní kategorie: věc, substance, prostor, čas
    - na rozdíl od zvířete nežije člověk jen v konkrétnosti a skutečnosti
    - umí říci ne, potlačit pudy: člověk je asketou života
    - člověk věčný Faust – nespokojený
  - **sebevědomí** a z něj pramenící schopnost **vůle**

Srovnání:

Klasická teorie ducha: duch je nejvyšší silou a mocí

Negativní teorie ducha (Buddha, Schopenhauer, Alsborg, Freud): duch vzniká askézí, potlačením pudů, zprvu je v porovnání s tělesnými pudy a potřebami slabý

Scheler: duch askézí nevzniká (něco muselo začít pudy potlačovat), pouze tak čerpá energii. *Mocné je prvotně to, co je nízké, to nejvyšší je bezmocné.* Pronikání bezmocného ducha a prvotně démonického puzení vede k sílení a oživení ducha a to je cílem bytí a dění.

Helmut Plessner

1892-1985

Zakladatel moderní fil. antropologie (spolu se Schelerem)

Excentrická pozicionalita neboli excentricita **podstatou člověka**

- protiklad bezprostřední vázanosti na prostředí
- otevřenost vůči světu

- stálá nezakotvenost v dosažené rovině bytí (chce a plánuje stále něco víc než má)

3 antropologické zákony

- **přirozená umělost:** člověk se musí teprve učinit tím, čím je
- **zprostředkovaná bezprostřednost:** odstup od světa, vědění o tom však přímé
- **utopická pozice:** člověk je vystaven nicotě a potřebuje transcendentní opěrný bod

Důsledkem excentricity různé typy rozkolu:

společenství x společnost

moc x bezmocnost

mít tělo x být tělem

duše x prožitek

osobnost x role

svět x prostředí

cizost x důvěrnost

duch x víra

Obhajuje filozofii *bezohledné skepse a seberelativizace*

Arnold Gehlen

1904-1976

Člověk – jeho přirozenost a místo ve světě (1940), *Technika z pohledu antropologie*, *Duše v technickém věku*

K dispozici má již více vědeckých výzkumů

Východiskem jednání, činnost člověka ---

Fyzicky je člověk **nedostatkovou bytostí** (v porovnání se zvířaty méně dokonalé smysly, instinkty, ochrana)
Kompenzováno otevřeností ke světu, schopností učít se – na rozdíl od zvířete není vázán na určitou strukturu okolí.

Tak vzniká kultura (instituce, nástroje...) – její pochopení z biologických podmínek:

- Kultura jako hnízdo, jímž si člověk činí přírodu obyvatelnou.
- Technika jako náhrada orgánů.